

Maksut Dž. Hadžibrahimović
Filozofski fakultet
Nikšić

PRIMJENA BOLONJSKE DEKLARACIJE NA POJEDINIM STUDIJSKIM PROGRAMIMA

THE APPLICATION OF THE BOLOGNA DECLARATION AT THE SINGLE OF STUDY PROGRAMS

ABSTRACT: The system of Bologna study is a group of ideas, rules and procedures. It can be studied each one of his aspects. But before that , we must fortify , if the conditions of realizing of that things that this system demand are created. Without this conditions, every criticism becomes almost unsubject.

Undoubt, that this proces has his own advantages and defects. Among advantages are those, that looks for stable work of students, teachers and collaborates, the work in a small group and interactive relation. Unfortunately, the Bologna system at that easure to efficacy, carry to oneself a certain quickness, whose reverse was allways superficiality.

Que experience shows that we must think, that any study programs must be restored to four years long studies. Nevertheless, to analyse the study of Bologna system, is very important to analyse their conditions for employment and our readiness for its dinamik, than in advance to take sides for or against him.

Key words: four years long studies, Bologna system, study programs, the realizing of the system, advantages and defects, interactive relation.

APSTRAKT: Bolonjski sistem studiranja je skup ideja, pravila i procedura. Može se analizirati svaki od njegovih aspekata. Ali, prije toga, treba utvrditi da li su prethodno stvoreni uslovi za realizaciju onoga što bolonjski sistem zahtijeva. Bez tih pretpostavki, svaka kritika postaje gotovo bespredmetna.

Nesumnjivo ovaj proces ima prednosti i nedostataka. Među prednostima su one koje traže stalan rad studenata, nastavnika i saradnika, rad u manjim grupama i interaktivan odnos. Nažalost, bolonjski sistem u toj težnji ka efikasnosti nosi u sebi i izvjesnu brzinu, čije je naličje uvijek bila površnost.

Naše iskustvo pokazuje da treba razmisliti da se studijski programi vrate na četvorogodišnje studije. Ipak, za analizu bolonjskog sistema studiranja mnogo je značajnije analizirati uslove za njegovo sprovođenje i našu spremnost za njegovu dinamiku, nego se unaprijed opredjeljivati za ili protiv njega.

Ključne riječi: četvorogodišnje studije, Bolonjski sistem, studijski programi, realizacija sistema, prednosti i nedostaci, interaktivan odnos.

Uvod

Visoko obrazovanje u Crnoj Gori u ovoj deceniji nalazi se pred velikim izazovima, od kojih je najveći uključivanje univerziteta u jedinstveni evropski obrazovni prostor, koji promovise Bolonjski proces. Prije njega norme evropskih standarda u visokoškolskom sistemu naznačene su Lisabonskom deklaraci-

jom (1997) i Sorbonskom (1998), da bi Bolonjska deklaracija (1999) predstavljala ključni dokument koji označava prekretnicu u razvoju visokog školstva u Evropi.

Cilj Bolonjskog procesa je harmonizacija i ne predstavlja „standardizaciju“ ili potpuno izjednačavanje visokog obrazovanja u Evropi. Njome se poštuju temeljni principi autonomije i različitosti, teži se stvaranju evropskog prostora za visoko obrazovanje u kome bi se povećala mobilnost građana, mogućnost zapošljavanja i međunarodna konkurentnost evropskog obrazovanja.

Jedno od osnovnih polazišta u izgradnji jedinstvenog prostora evropskog obrazovanja jeste ECTS – Evropski sistem prenosa bodova koji obezbjeđuje nacionalnim obrazovnim sistemima širom Evrope transparentnost u odnosu na druge obrazovne sisteme, tržište rada i studente i omogućuje efikasnu pokretljivost studenata i profesora unutar Evrope.

Evropska unija kroz Bolonjski proces promovise međuuniverzitetsku saradnju kao moćno sredstvo za unapređenje kvaliteta obrazovanja za dobro studenata i visokoobrazovnih institucija, a time i za stvaranje većih povoljnosti naučno-istraživačkom radu na zajedničkim istraživanjima. Mobilnost studenata i nastavnika među univerzitetima je dominantan elemenat univerzitetske saradnje. ERASMUS program jasno demonstrira da studiranje u inostranstvu može biti naročito važno u ostvarivanju akademske i profesionalne karijere.

Osnovni principi i mehanizmi sistema ECTS prihvaćeni su širom Evrope i predstavljaju već sada univerzalan sistem za komunikaciju među akademskim institucijama. Na nivou Evrope formirano je tijelo, jedna vrsta savjeta, koje pravi strategiju za ubrzanje sprovođenja Bolonjske deklaracije i koje će kontrolisati njenu primjenu.

Pošto se Univerzitet Crne Gore sa zakašnjenjem uključuje u jedinstveni Evropski obrazovni sistem, logična su nastojanja i neminovnost da se uporedo sa aktivnostima na tom planu, podstiče svaka institucija i na reformu sopstvenih obrazovnih programa, postizanje veće fleksibilnosti u obrazovnoj djelatnosti, promjeni u organizaciji nastave usmjerene ka postizanju veće efikasnosti studija.

Struktura jedinstvenog evropskog obrazovnog sistema nastave

Bolonjski sistem nastave podrazumjeva korijenitu reformu sistema visokog obrazovanja, na način što su studenti i profesori „stalno zaposleni“ na fakultetu! Ključni principi Bolonjske deklaracije u funkciji uključivanje u evropski prostor obrazovanja su:

- 1) ECTS – Evropski sistem prenosa bodova (European Credit Transfer System), što znači da se na isti način kvantitativno vrednuje uloženi rad studenata u sticanje znanja, sposobnosti i vještina, (ishodi učenja). Bodovi su ovdje kao neka vrsta zajedničke „valute“ kao Euro, što omogućuje veću pokretljivost studenata.
- 2) Dodatak diplomi (supplement) sadrži standardizovan opis prirode, nivoa, sadržaja studija koje je student uspješno završio. Pored naziva predmeta,

ocjena, mogu da budu navedena i imena profesora, vannastavne aktivnosti, kulturne i sportske, članstvo u raznim organizacijama, pohađanje kurseva i seminara, znanje stranih jezika i sl., što podrazumjeva ujednačavanje i lakše priznavanje diploma.

- 3) Vrste i ciklusi studija; predviđene su dvije vrste:
 - a. Akademske koje su više teoretske i treba da osposobe studente za primjenu naučnih i stručnih i umjetničkih dostignuća.
 - b. Primijenjene, za primjenu znanja i vještina potrebnih za uključivanje u radni proces.
- 4) Mobilnost: podsticanje mobilnosti studenata, nastavnog osoblja i istraživača unutar Evropskog procesa visokog obrazovanja. Ovo je podržano finansijski od EU pogramima kaš što su Erasmus, Erasmus Mundus i sl.
- 5) Prethodnim treba dodati i proklamovane principe koji se tiču unapređivanje sistema kvaliteta i usvajanja nacionalnog kvalifikacionog okvira.

Vrste studija

Osnovne studije dijele se na akademske i primijenjene, na većini fakulteta traju tri godine.

Postdiplomske specijalističke studije traju jednu školsku godinu.

Postdiplomske magistarske sudije (osnovne studije + 2 godine, ili postdiplomske specijalističke + 1 godina).

Doktorske studije (postdiplomske magistarske studije + 3 godine).

Dakle, struktura obrazovnog procesa je usaglašena sa savremenim kretanjima u Evropi utvrđivanjem tri nivoa obrazovanja: osnovnog, magistarskog i doktorskog. Novina je da će osnovne studije biti realizovane kao primijenjene i akademske u trajanju od tri godine na većini studijskih programa, a u skladu principima Bolonjske deklaracije. Primijenjene studije predstavljaju novi oblik u visokoobrazovnom sistemu. Namijenjene su prije svega onima koji žele na tom nivou završiti školovanje i steći obrazovanje koje im omogućava direktno uključivanje u privredne i društvene tokove na visokostručnom nivou. Akademske osnovne studije su namijenjene onima koji će dalje nastaviti školovanje, mada i one pružaju osnovne elemente struke, koji omogućavaju u uključivanje u radni proces.

Sljedeći stepen koji predviđa evropski sistem nakon osnovnih studija su magistarske studije. Međutim, dosadašnji sistem visokog obrazovanja zasnovan na studijama četvorogodišnjeg trajanja, smatram da je bio kvalitetniji nego ovaj koji preporučuje obrazovni sistem Bolonjske deklaracije. Naime, studije četvorogodišnjeg trajanja imale su dvosemestralne nastavne predmete, tj. jednogodišnje sa kojima se sticalo više znanja iz datog predmeta, za razliku od jednosemestralnih nastavnih predmeta koje preporučuje Bolonjska deklaracija, a sa kojima se ne može sticati dovoljno znanja iz nastavnih predmeta, kao što je bilo dosadašnjim sistemom visokog obrazovanja.

Međutim, na većini studijskih programa je odlučeno da se četvrta godina obrazovanja, odnosno prva godina nakon osnovnih studija, organizuje kao spe-

cijalistička postdiplomska godina studija, što smatram da je dosadašnji sistem visokog obrazovanja bio kudikamo bolji i kvalitetniji, jer se na studijama četvorogodišnjeg trajanja steklo više znanja sa dvosemestralnim nastavnim predmetima.

Četvrta godina obrazovanja Bolonjske deklaracije, odnosno prva godina nakon osnovnih studija, organizuje se kao specijalistička postdiplomska godina studija, a obrazovanje i naziv diplome nakon te godine u potpunosti ne odgovara dosadašnjem fakultetskom obrazovanju sa jedne strane, a predstavlja prvu od dvije godine postdiplomskih studija sa druge strane. Ovim obrazovnim evropskim sistemom i principima Bolonjske deklaracije, dobili smo sistem koji ne odgovara tradicionalnom četvorogodišnjem nivou visokoškolskog obrazovanja u Crnoj Gori.

Dosadašnji sistem visokog obrazovanja u Crnoj Gori bio je zasnovan na dvogodišnjim, višim školama u kojima su se stekle odgovarajuće diplome sa kojima su se mladi ljudi zapošljavali bez ikakvih problema, da bi nakon toga mogli upisati i četvorogodišnje studije na odgovarajućim studijama odnosno fakultetima i stekli odgovarajuće diplome. Završetkom navedenih studija na višim i visokim obrazovnim studijama dosadašnjeg sistema visokog obrazovanja stekle su se odgovarajuće diplome, kao što su: nastavnik ili profesor nastavnog predmeta kada je u pitanju nastavni kadar u oblasti prosvete i obrazovanja.

Dosadašnjim sistemom srednjeg obrazovanja imali smo petogodišnje odnosno četvorogodišnje obrazovanje učitelja, gdje se sticalo zvanje učitelja, a danas, po principima Bolonjske deklaracije, zvanje učitelja stiče se na četvorogodišnjim studijama, tj. osnovni akademski studij odnosno Studijski program: Obrazovanje učitelja (8 semestara) na Filozofskom fakultetu u Nikšiću i na Studijskom programu: Obrazovanje učitelja na albanskom jeziku u Podgorici (8 semestara). Dakle, dosadašnjim sistemom, zvanje učitelja sticalo se u srednjoj – učiteljskoj školi, a danas, primjenom Bolonjske deklaracije zvanje učitelja, i pored završene srednje škole, treba nastaviti dalje na fakultetima, odnosno četvorogodišnjim studijama za obrazovanje učitelja, da bi se steklo zvanje učitelja.

Principima Bolonjske deklaracije, diploma nakon osnovnih studija će odgovarati evropskim zvanjima bečelor nauka ili bečelor u određenoj oblasti primjene nauke za primijenjene studije, ili studije umjetnosti. Nakon četvrte godine studija će se dobijati zvanja diplomiranog u određenoj oblasti, kao u prethodnom sistemu obrazovanja. Magistarske studije zajedno sa osnovnim studijama traju pet godina i postaju sastavni dio redovnog studiranja u slučaju akademskih programa.

U prethodnom sistemu obrazovanja, kao što je poznato, magistarske studije su trajale dvije godine plus jedna godina izrade odnosno odbrane teze, a zajedno sa četvorogodišnjim fakultetskim studijama ukupno šest odnosno sedam godina. Za razliku od principa Bolonjske deklaracije, u prethodnom sistemu obrazovanja četvorogodišnje i magistarske studije trajale su dvije godine više, što znači, između ostalog da se steklo više znanja i veći kvalitet koji se ne može uporediti sa jednom godinom specijalističkih i magistarskih studija

Bolonjske deklaracije, pogotovo kada je u pitanju izrada magistarske teze, a magistarske studije traju jednu godinu (dva semestra). Zar je moguće u toku jedne godine polagati odnosno spremati određeni broj nastavnih predmeta i izraditi i odbraniti magistarski rad!

Novi sistem predviđa rad za sticanje doktorata u trajanju od tri godine, od kojih je prva godina doktorskih studija, a preostale dvije su period naučno – istraživačkog rada i izrade doktorata. Imajući u vidu dosadašnje veoma obimne magistarske studije i složenost magistarskog rada, dokumentom o ekvivalenciji dosadašnjih diploma, je utvrđeno da se dosadašnjim magistrima pored novih magistarskih studija priznaju i ispiti, odnosno prva godina doktorskih studija

U prethodnom sistemu obrazovanja rad za sticanje doktorata bio je u trajanju od pet godina, što znači dvije godine više nego principima Bolonjske deklaracije. Za sticanje doktorata je bio utvrđen precizan kriterijum sa staništa naučnog doprinosa i njegovog kvantitativnog opisa.

Praćenje rada i ocjenjivanje studenata

Reforma procesa nastave započela je kroz primjenu evropskih standarda opterećenja studenata, kreditnog sistema i sistema ocjenjivanja. Dokumenti koji su već usvojeni stvaraju kako normativnu osnovu, tako i obavezu da se nastavni proces organizuje na novim principima. Ti principi su prije svega u stalnom praćenju rada studenata tokom semestra. Uvedena je obaveza da svi profesori na prvom času studentima u pisanoj formi predaju detaljan opis dinamike rada, ocjenjivanja i literature za predmet. Ukupna ocjena se formira tako što se najmanje 50% poena dodjeljuje za rad tokom godine i rezultate na raznim testovima i kolokvijuma, a završni ispit ne može imati više od polovine poena. Na taj način i sami ispiti gube težinu, a prestaje i potreba za organizovanjem većeg broja ispitnih rokova. Studenti koji ne završe sa uspjehom ni nakon jednog popravnog roka, moraju ponovo slušati predmet naredne godine.

Da bi obezbijedili punu kontrolu i statutarnost procesa praćenja rada studenata i ocjenjivanja, nova pravila predviđaju da ocjene postaju zvanične tek pošto ih potvrdi Nastavno – naučno vijeće fakulteta odnosno studijskog programa.

Interesantno je napomenuti da u slučaju konstatacije o velikom odstupanju od prosjeka i ECTS preporuka o kriterijumima za ocjenjivanje, Vijeće fakulteta može samostalno, samo na osnovu osvojenih poena, utvrditi ocjene studenata.

Sistem kredita je omogućio i definisanje novog načina prelaza iz godine u godinu. Svi studenti imaju pravo opterećenja ekvivalentnost sa 60 kredita, uzimanjem predmeta iz naredne godine i predmeta koji su eventualno zaostali iz prethodne godine. Sistem kredita ujedno predviđa da i studenti, imaju 40-to satnu radnu nedjelju, i da ukupno opterećenje na predavanjima, vježbama i samostalnom radu mora odgovarati takvom planu rada. Uveden je i novi sistem ocjenjivanja. Umjesto ranijih brojnih ocjena od 6 do 10, koje su u našem sistemu sve bile ocjene za odlično znanje sa manjim propustima ili bez njih, u

novom sistemu su ocjene od E do A, sa tačno utvrđenim značenjem u evropskom sistemu. Diploma sa prosjekom E do D ima veoma malo značenje i prije znači potvrdu o utrošenom vremenu na nekom univerzitetu, nego da će neki evropski poslodavac studenta sa takvom diplomom htjeti u svojoj firmi.

Struktura ocjena u generaciji sa više od 20 studenata, koji su uspješno završili sve predviđene oblike provjere znanja i položili ispit, treba da odgovara normalnoj raspodjeli, ističe se u članu 33, Izvoda iz pravila studiranja na osnovnim studijama, str. 4, što smatram da je neprihvatljivo.

Naime, prema ECTS pravilima normalna raspodjela ocjena predviđa sljedeću strukturu:

Ocjena A približno 10% ukupnog broja studenata;

Ocjena B približno 25% ukupnog broja studenata;

Ocjena C približno 30% ukupnog broja studenata;

Ocjena D približno 25% ukupnog broja studenata;

Ocjena E približno 10% ukupnog broja studenata (Izvod iz pravila studiranja na osnovnim studijama, član 33, str. 4).

Mišljenja smo, ova struktura ocjena u generaciji sa više od 20 studenata ne može odgovarati normalnoj raspodjeli.

Rezultate provjere rada i znanja studenata u toku nastave predmetni nastavnik unosi u tri obrazca rada studenata, kao što su: obrazac za evidenciju prisustva predavanjima i vježbama, studijske godine (ljetnji i zimski semestar); obrazac za evidenciju osvojenih poena na predmetu i predlog ocjene, studijske godine (ljetnji i zimski semestar) tj. broj osvojenih poena za svaki oblik provjere znanja studenata i obrazac za zaključne ocjene, studijske godine (ljetnji i zimski semestar), odnosno broj osvojenih poena u toku semestra, na završnom ispitu, tj. zaključna ocjena.

Nakon završetka nastave i završnog ispita nastavnik određuje ukupni broj osvojenih poena i formira konačnu ocjenu za svakog studenta. Ukupan broj osvojenih poena i završnu ocjenu nastavnik unosi u zajednički spisak studenata i dostavlja prodekanu za nastavu. Ocjene koje je verificovalo Vijeće univerzitetske jedinice upisuju se u evidencioni karton studenta. Dakle, kao što se vidi, administracija ocjenjivanja i formiranja jedne ocjene je veoma glomazna sa vremenskom distancom od pet mjeseci.

Oblici provjere znanja i ocjenjivanje su: jedan test iz vježbi sa 5 poena; prisustvo nastavi i isticanje u nastavi 5 poena; dva kolokvijuma 40 poena (po 20 poena); završni ispit 50 poena i prelazna ocjena se dobija ako se kumulativno sakupi najmanje 51 poen. Broj osvojenih poena za svaki oblik provjere znanja studenata svodi se na broj dobijenih poena za prisustvo nastavi, domaćim zadacima, testovima, esejima, tri kolokvijuma, redovnog i popravnog završnog ispita, da bi se dobio ukupan broj poena, kao i predlog ocjene, što iziskuje veoma dug vremenski proces vezano za veoma opširnu administraciju i napokon se dolazi do jedne ocjene.

Dodatni posao iziskuje između ostalog i obrazac za zaključne ocjene na bazi broja osvojenih poena u toku semestra i na završnom ispitu da bi se dobila

zaključna ocjena, kada sve ovo može zamjeniti obrazac broja osvojenih poena za svaki oblik provjere znanja studenata u kome se dobija ukupan broj poena i predlog ocjene. Dakle, administracija vezana za provjeru i ocjenjivanje znanja studenata je preopširna i bezpotrebna, budući da zahtjeva izuzetno previše vremena za koje smatram bespotrebnim.

Dakle, obavezama koje proističu iz sistema studiranja po Bolonjskoj deklaraciji, kojima su značajno povećane obaveze profesora i smanjene obaveze studenata do nivoa nekada srednje škole. Mjesečno profesor je dužan da održi najmanje četiri predavanja, pregleda i ocjeni najmanje dva pismena kolokvijuma, pregleda i ocjeni određeni broj seminarskih radova od kojih u prosjeku svaki ima najmanje 10 strana, održi završni i najmanje dva popravna ispita. Jednom riječju, angažman jednog profesora univerziteta u jednom semestru je veoma obiman u administrativnom i umnom smislu, da bi se došlo do jedne ocjene sa dodatnim opterećenjem papirologije koja je dosta obimna i bezpotrebna.

Nesvatljivo je, da ukoliko struktura ocjena znatno odstupa od normalne raspodjele, Vijeće univerzitetske jedinice može da izvrši usaglašavanje rezultata ispita sa ECTS skalom ocjena i samostalno na osnovu ukupno osvojenih poena izvrši raspodjelu ocjena (Član 33, Izvod iz pravila studiranja na osnovnim studijama, str. 4).

Bolonjska deklaracija predviđa organizovanje ispita na dva načina, i to: usmeno i pismeno. Usmeni ispit je prihvatljiv i najvjerodostojniji. Pri polaganju pismenog ispita, uvijek postoji mogućnost prepisivanja od strane studenata sadržaja odgovora na postavljena pitanja datog testa, a pogotovo korišćenjem tehničkih pomagala uz pomoć bubica, mobilnih telefona, hemijskih olovki sa kamerom i skrivenih malih listića sa tačnim odgovorima na data pitanja određenog testa.

Zaključna razmatranja

Novi procesi koji se izgrađuju na globalnom planu (tranzicija, globalizacija u svim fazama) i programi na nivou regionalnih zajednica nijesu samo uzazov za nauku i obrazovanje (prvenstveno visoko!) već i imperativ sadašnjeg i budućeg vremena za izvjesno mijenjanje postojećeg i prilagođavanje savremenim tokovima. To, kao i očekivanja na planu naučno-tehnološkog i informatičkog razvoja afirmišu sve veći značaj i ulogu znanja kao osnovnog resursa budućnosti.

Nesporno je da razvoj obrazovanja i nauke ima višestruki značaj i uticaj na razvoj pojedinih privrednih i vanprivrednih djelatnosti, te cjelokupan privredni i socijalni razvoj.

U uslovima tranzicije privrede i društva, pa i zakasnele tranzicije, ove djelatnosti se javljaju kao integrativni djelovi procesa tranzicije, u ulozi promotivne snage razvoja koja omogućava, pospješuje i direktno ostvaruje veoma značajnu ulogu za tok realizacije reformi, u svim oblastima, daljeg prestru-

ktuiranja i procesa privatizacije. One podstiču izgrađivanje menadžmenta koji postaje oblik ponašanja privrede, preduzeća i pojedinaca, atraktivna profesija, popularna tema različitih skupova i osnovni sadržaj mnogih obrazovnih procesa.

Posebne osobine djelatnosti nauke i obrazovanja, njihovog kompatibilnog djelovanja su one koje doprinose izgradnji većeg standarda i približavanju evropskim standardima, kako bi se obezbjedio što kraći put do uključenja Crne Gore u evro-atlantske integracije. Te zahtjeve mogu da realizuju sposobni, kreativni afirmisani kadrovi „talenti“ koji rade u Crnoj Gori.